

vizsgálódásai során eljutott, tanubizonytságot téve a mellett, hogy a bibliográfia, is mily beszédes tud lenni, ha ért valaki a nyelvén. Σ

Bogeng G. A. E. *Der Bucheinband. Ein Handbuch für Buchbinder und Büchersammler.* Halle a. S. 1913. Wilhelm Knapp. (Spamersche Buchdruckerei, Leipzig.) 8-r. VIII., 382. l. Ára: 11 M. 60 Pf.

G. A. E. BOGENG, aki mint a *Jahrbuch für Bücherkunde und Liebhaberei* szerkesztője és fáradhatatlan munkatársa szerzett nevet magának bibliofil körökben, ezen talpraesett megjegyzésekben, értékes megfigyelésekben és történeti adatokban egyaránt gazdag, de kissé nehézkes németességgel megírt és szertefolyó szerkezetű munkával kettős célt kívánt szolgálni. Egyfelől a hivatásos könyvkötő-iparossal megismerteti azokat a követelményeket, amelyek úgy technikai, mint művészi kivitel dolgában a könyvamatornél fölmerülhetnek, másrészt a bibliofileket világosítja fel azokról a kellékekről, amelyeket a jó és stilosus kötetből megkivánhatunk. Mondanivalóit mindig történeti áttekintés kapcsán teszi és nem egyszer ismétlésekbe, fölösleges bőbeszédűségbe esik, míg máskor — különösen az egyes technikai eljárások ismertetésénél — nagyon is szűkszavú vagy vázlatos.

Az egész munka hat fejezetre oszlik. Az elsőben *bevezetőkép* adja a könyvkötés fogalmának meghatározását, előfutárjait az ókorban, a modern könyvalak kialakulását s ellentétét az ókori formákkal; megmagyarázza gazdasági alapon a könyvkötés egyes válfajainak: a díszkötés és a használati kötés, a tömegkötés és az individuális kötés, a kiadói és amatőrkötés, a géppel és kézzel előállított kötés fejlődését s jelzi röviden a kötés-stilus alapelveit. Szerinte «minden könyvkötői stílusra és könyvkötői stílusokra vonatkozó elmélkedés, a művészi kötés minden esztétikai elmélete, a könyvkötésművészet stílusának minden fejlődéstörténete számára a könyvkötés használati formája az esztétikai értékelés előfeltétele».

A második, jóval terjedelmesebb, fejezet a könyvkötés használati formája címén a könyvkötés technikai menetét rajzolja, mindig történeti visszapillantás kapcsán. Gyakorlati értékű megjegyzéseiből imé néhány figyelemre méltóbb részlet: A papirosok bizonyos nemeit, pl. a kínai papirokat mindig enyvezni kell, míg ismét mások, minők a műnyomó papirok, enyvezése tilos. (35. l.) Különösen vastag mellékletek bekötésénél a könyv gerincének gömbölydedsége könnyen veszélyben

forog. Ezen úgy segíthetünk, ha a mellékleteknek megfelelően vastag s a könyv papirosával azonos minőségű papírréteget teszünk a melléklet helyére s fűzünk egybe a könyvtesttel. E papírréteget a kötés befejeztével kivágjuk oly módon, hogy egy keskeny sávot hagyunk belőle a könyvtest gerinc-részén. A mellékletet azután kellő formában összehajtogatva e papírsávok mellett lévő vászon leffentyűre akasztjuk s ez által elérjük, hogy a melléklet és a mellette lévő papírsávok egyenletes réteget alkotnak a könyv testében. (36. l.) Régi nyomtatványok kézzel merített papirosának felülete érdekesen egyenlőtlen, amit tilos a hengereléssel tönkre tenni; viszont a modern, egyenletes felületű papírosoknak a legerősebb préselés sem árt, míg az erősen fényezett papírokat sem kalapáccsal verni, sem hengerelni nem szabad. (37. l.) A valódi kötőkre való fűzés hive. Az ily módon fűzött könyv teste sokkal tömöttebb és sokkal jobban nyílik, de kisméretű, vékonyabb könyveknél, különösen ha keményebb fajta papírosokból készültek, BOGENG is a beágyazott fűzést ajánlja. (45. l.) A gyári kötés legnagyobb hátránya a kézimunkával szemben abban áll, hogy a könyvtestet be *kell* akasztani a kész táblákba, de könnyebb s kevésbé értékes műveknél, már az eljárás olcsóságára való tekintettel is eltűri a betáblázás ezen módját. (46. l.) A lapszélek körülmetszésének helyes méretezését G. MILCHSACK szabályai szerint állapítja meg. A méretezés kiinduló pontja a gerinc felőli lapszél. Ha ennek méretét a -val jelöljük, úgy a könyvfaj pereme $\frac{3}{2}a$, a gerinccel párhuzamos külső perem $2a$, a könyvláb pereme pedig $2 \cdot \frac{3}{2}a$ lesz. Az arány tehát $2 : 3 : 4 : 6$. (52 l.) A nyírott (borzas) metszés kevésbé óvja meg a könyvtest belsejét az elporlódástól, mint az egyesre vágott, fémmel borított metszés, de jobban felel meg a bibliofil ama követelményének, hogy lehetőleg megkíméltesenek a lapok peremei.

Szerző, mint a kétféle eljárás előnyeit egyesítő módot, a lapszéleknek fűzés előtt való megaranyozását ajánlja, amikor csupán a kiálló lapokat kell körül metszeni s az eléggé fényes metszési felület nem olyan fémlapszerű, mint a rendes úton készített arany Metszéseszeknél. (54. l.) Sokat vitatott kérdés az is, hogy mi előnyösebb, a szilárd vagy pedig a mozgékony hátú kötés? A szilárd hátú könyv, különösen ha sokat használt, vastag kötetről van szó, könnyebben veszíti el gerincének gömbölydedségét, mint a mozgó hátú, a borításra használt bőr is könnyebben ráncosodik, a mi viszont a hát aranyozásának megtörésére vezet s végül a könyvtest papírosát is igen megviseli, ami-

nek folytán a lazaszövésű, szivacsos papírfajtáknál a mozgóhátú kötés alkalmazása kívánatos. Minthogy azonban ez utóbbi a gerinc borító anyagát nem magán a könyvgerincen, hanem a partokon viseli, sokat használt köteteknél ép ezen a részen észlelhetünk gyors kopást, sőt szakadást. A mozgékony hátú kötések tehát könnyebben kopnak, jobban megerőltetik a kötés csuklóba járó részeit s főelőnyük, hogy a gerinc formáját és a bevonására használt anyag simaságát jobban megőrzik, szintén könnyen illuzóriussá válhatnak az által, hogy túlságos kemény kéregpapirossal bélelik. (58. l.)

A félkötések hátát s esetleg sarkait borító anyag helyes méreteit illetően a következő állásponton van BOGENG: A szerint, hogy nagyon keskeny, vagy nagyon széles a gerincet borító anyag, alkalmazhatjuk, vagy mellőzhetjük a sarkakat. Minél szélesebb a hátrész, annál szélesebbeknek kell lenniök a sarkoknak is, ami könnyen veszélyezteti a kötés harmóniáját. Tulságos széles hátrész egymagában szintén kevésbé tetszetős, főleg mivel igen nehéz ilyenkor a színben és anyagban eltérő bevonó anyagokat teljesen összhangba hozni. A hátrésznek a táblára nyuló darabja maximumát saroknélküli kötésnél a tábla szélességének $\frac{2}{5}$ -ére, sarkokkal ellátott kötéseknel pedig annak $\frac{1}{3}$ -ára tehetjük. A sarok és hátrész szélességének viszonyát legjobban az arany-szám, tehát 5:8, fejezi ki. (64—65. l.)

A harmadik fejezet a könyvkötésnél használt anyagoknak van szentelve, még pedig nemcsak a borító anyagoknak, hanem a fűzéshez használt zsineteknek, cérnáknak, a táblázáshoz használt kéregpapiroknak s az ezek béleléséhez szükséges hulladékpapirosoknak is. Az anyagok megválogatásánál két főszempont az irányadó: egyrészt kerüljük a selejtes és ártalmas anyagokat, másrészt az imitációkat, az anyag öszintességének rovására menő szurrogátumokat. (72. l.) Fűzéshez csakis fehérítetlen lenfonalat, vagy — vékony papírra nyomott könyvveknél — kitűnő varroselymet szabad használni. (76. l.) Egyebekben szerző a német könyvtárosok bizottságának ismeretes határozatait tartja szem előtt, több egyéni megjegyzéssel tarkítva. A simított bőrök lakkozását általában elítéli. Különösen kárhoztatja a zapon alkalmazását. A legkevésbé ártalmas lakkozó anyag a cellit. (109. l.)

Kiváltképp terjedelmes a IV. fejezet (113—218. l.), mely a könyvtáblák külső díszítését tárgyalja. Sorra kerülnek a vaknyomás, fekete nyomás és aranyozás, de bővebb technikai utasításokat nem igen ad. Hosszan foglalkozik a díszítések esztetikai alapjával s két felfogás jogos-

ságát ismeri el, azét, mely a gerincből kiindulva a könyv konstruktív elemeire való tekintettel alakítja az ornamentációit s azt, mely a könyv külső felületét mint három önálló téglányt fogja fel és kezeli. A címnyomás betűit mindig úgy kell megválasztani, hogy összhangzásban álljon, ha már nem azonos, a könyvben alkalmazott típusokkal. Több soros címfelírás elrendezésénél a ruta-alakot: $\langle \rangle$, vagy két orrával egymással szemben helyeztet rutát: $\langle \rangle$ ajánlja, míg a háromszögű elrendezésnek nem hive. Ha a cím az egész gerinc hosszára kerül, úgy mindig a könyv lábánál kezdődik az írás, mivel a könyvfalal mellett balról jobbra szokás haladni s ekközben szinte akaratlanul balra hajlítjuk fejünket. (146—47 l.) Itt ismerteti az őrlapok különböző neveit, a selyem- és dúsan aranyozott bőrtükröket. Az őrlap papirost mindig hosszanti irányban kell kiszabni olyformán, hogy a fákok törési vonala a mustrázattal párhuzamosan haladjon. Fénytelen, tompa borítóanyaghoz ne vegyünk fényes őrlapokat. Ezután áttér a könyvmetszés díszítésének különböző neveire s a színek harmóniájának kérdésére. Ezzel kapcsolatban szól a vaknyomás és kéziaranyozás színhatásáról, a különböző színű és technikájú papírnemekről, a szövetek, bőrök és hárttyák mustrázásáról, a batikolásról, a bőr be- és felrakásról, a himzett kötésekről, plasztikus kötésekről, és áttört művű törésekről, fémveretekről, bördomborításról, metszésről és poncolásról, a drágaköves és kameo kötésekről, a festményekkel ékesített kötéstáblákról, a jelképek alkalmazásáról s a gyári kötések díszítéséről. Ez utóbbiaknál, mint ma már mindenki, ő is elítéli azokat a gépekkel előállított kötések, melyek a lehető legrosszabb anyagon a régi kézzel előállított díszkötést imitálják. Ha nem akarjuk azt, hogy a gyári kötés a kézműkötés pusztá szurrogátuma, a kézzel előállított kötések jellegzetes ismérveinek vég- és szellem nélküli ismétlése legyen, úgy a gyári kötésnek elsősorban a kézműkötés formáit (kiálló bordák, gömbölyített gerinc, oromszegők stb.) kell kerülnie, a melyek nála nem függnék össze a fűzés előállítási módjával s ekként nem egyebek felesleges külső cicománál... Minthogy a tömeges kötés lényegének legjobban az felel meg, ha semleges marad, tehát díszítésében is semlegességre kell törekedni, ami itt egyenlő a takarékosággal. A kézi és gépi munka keverése — ami még mindig igen sokszor jut kifejezésre az által, hogy a kéziaranyozás sajátos vonalvezetését az aranynyomás is átveszi, anélkül, hogy észre vennék, miszerint technikai alapjához inkább illik a szélesebb sikok, tehát az aranyszalag s nem aranyvonal hatása — nem juttatja érvényre a modern gyári

kötések diszítésének eltagadhatatlan jelentőségét a kötés-művészet terén, A gyári kötés kerülje a gépi ornamentika túlzásait és a riktó, tarka, többszínű képek túlterhelését s általában minden túlzást a színekben és az aranyozásban. Egy, esetleg két szín elég, a rendkívül plasztikus és polychrom hatások fölöslegesek.

Az V. fejezet die stilgeschichtliche Entwicklung der Einbandkunst címen a könyvkötés evolúcióját tárgyalja kronologikus és az új koron belül geográfikus sorrendben. Ujat ez a rész nem sokat nyújt, ellenben súlyosan nélkülözi az efféle művek elkerülhetetlen kellékét, a szemléltető képanyagot. Szinte újszerűen hat e részből a 189. sz. szakasz, mely a tömegkötés historikumát adja Geoffroy Torv kísérleteitől napjainkig. Minket magyarokat az is érdekelhet, hogy Oroszország egyetlen említésre érdemes könyvkötő mestere a magyar származású SCHNELL Sándor. A Korvina kötéstípusának szintén külön paragrafust szentel (a 148.-at), amelyben GOTTLIEB föltevéseit a nápolyi hatást illetőleg, mint valószínűket reprodukálja, bár bizonyító erőt ő sem tulajdonít e hipotéziseknek. Azt ő is kétségtelennek tartja, hogy a kötések nem kerülhettek ki keleti mester kezéből.

Az utolsó fejezet könyvkötő és könyvgyűjtő felírás alatt a következő sokféle tárgyat érinti: A könyvkötés, mint az interieur művészet diszítő eleme; könyvkötés és könyvkultúra; kötéskedvelés; történeti kötés; könyvkötéskutatás; kötésgyűjtemények; régi kötések utánzása és hamisítása; a könyvkötő és könyvgyűjtő közti érintkezés; új könyvek kötése és régiéik átkötése; a könyv frissiségének megőrzése a könyvkötésnél; ideiglenes kötések; szuperexlibriszek; egyöntetű kötések; könyvek ápolása és a kötések megóvása.

Egy igen használható, bár kevésbé áttekinthetően elrendezett és korántsem teljes szakbibliográfia, továbbá név, hely és tárgymutató rekeszti be a kötetet, melynek már említett nehézkes stílusa és gyakori ismétlései dacára is hihetőleg számos olvasója akad. Esetleges új kiadásnál a korrektúra gondosabb átolvasását ajánljuk szerzőnek, mert igazán bosszantó, amikor azt olvassuk, hogy «im Osten war um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts Buchbinderkunst bereits zu hoher Blüte gelangt... Im nächsten Jahrhundert war dann die byzantinische Haut der Bücher bereits mit solcher Verschwendung verziert, dass Kirchenväter sich gegen eine derartige Prunksucht wandten».

GULYÁS PÁL